

הכנת רפואות בשבת

איסור הכנת רפואות בשבת

יש לברר אם יש איסור שבות על הכנת רפואות ותרופות בשבת במקום שאין שום סרך מלאכות אחרות בזה אם גזרו בזה משום שחיקת סממנים כשם שאסרו לקיחת ועשיית רפואה משום שחיקת סממנים.

והנה בשבת קמ, א אמרו אין שורין את החלתית בפושרין, ופירש"י ושותין אותם המים לרפואה, ובגמרא אמרו לשתות לא קמבעיא לי לשרות מאי וכו', ופי' רש"י לא קמבעיא ליה דהוה משקה ובכלל כל המשקין הוא, ובשריה לא התירו רק במסתכן ומכל מקום בעי שינוי בחמה, וחזינן מהא שלא התירו שרית החלתית אף שאין שום איסור בזה, ולמדנו דאיכא איסור שבות של רפואה על הכנת ועשיית רפואה, וכן בשבת קלד, א אין טורפין יין ושמן וכו' ומאן דאסר משמע משום עשיית רפואה, מיהו אפשר אם טורף בכח הוי משום עובדין בחול. וכ"כ בתורת האדם שער המיחוש ותי' הרשב"א שבת קנט, א ומ"מ פ"ב מהל' שבת שהטירוף הזה איסורו מדבריהם הוא משום דקעביד עובדין דחול, אלא שגם עובדין דחול אפשר דמתפרש דמכין רפואה בעובדין דמעשה חול, והכל משבותי דרפואה הוא. וכן בשבת קמ, א עושין אנומלין בשבת ואין עושין אלונטית ואיזו היא אלונטית וכו' דעבדין לבי מסותא למיקר לצנן לאחר המרחץ, ודוגמת רפואה. ובירושלמי פי"ד סה"ג סכין אלונטין לחולה בשבת אימתי בזמן שטרפו מע"ש אבל אם לא טרפו מע"ש אסור.

וכן בשבת קח, ב שורה אדם קילורין בע"ש אבל לא בשבת, ובפשיטות הביאור דאסור להכין רפואה בשבת משום איסור רפואה מגזירת שחיקת סממנים. אמנם ברש"י פירש משום היכרא דכיון דאצרכוהו לשרותה מע"ש איכא היכרא, וכ"כ בתוספות ישנים לעיל יח, א ומקורו ברש"י קח, ב שם. ואינו מובן אמאי בעי היכרא להתירו לעצמו, והא לא גזרו היכרא בכל האוכלין אף שלוקח לרפואה, וגם צ"ע בזה דאיזה היכר הוא אם עושה מיום ששי. ולכאורה צריך לבאר שהכוונה שצריך להכינו מערב שבת. ואף אם נחלוק בזה, מ"מ הדברים מבוארים בתוספות לעיל יח, א בתירוץ קמא דברייתא בלתינוג קאי, ומ"מ אין שורין בשבת משום דעצם עשיית קילורין אסור. ועל כרחך דיש איסור לעשות רפואה בשבת, וכשם שאסור להתרפאות משום גזירת שחיקת סממנים, והדברים קל וחומר דאם באכילה ושתיה של רפואה איכא חששא של שחיקת סממנים כל שכן בהכנת הרפואות.

ויש להקשות לרש"י שמפרש בסוגיא דחלתית דמותר בשתיה דהוה משקה בריאים אם כן אמאי אסור לשרות, ואף שבארנו דאסור להכין רפואה, מ"מ מאי שנא משתיתא דאמרו בברכות לח, א דכיון דהוי בכלל האוכלין והאכילה ואינה

אסורה משום רפואה מותר לבחוש ולעשות שתיתא אע"פ שאין הבריאים רגילים לאכלה, וע"כ הטעם דבמידי דאיכא עלה תורת, „אוכל" לא גזרו בעשייתה, ולפי"ז אמאי אסרינן חלתית. ואם נפרש דבחלתית עיקר האיסור דהוי עובדין דחול שפיר — וראה בסמוך. אבל בעיקר נראה לחלק ד„שתיתא" מין מזון גמור הוא וכמו שפירשו הראשונים שם, עי' חידושי האשבילי והרא"ה שם, מה שא"כ חלתית אע"פ שבריאים שותין אותה מ"מ עשייתה לרפואה והוה מעשה רפואה.

הכנת רפואה לחולה

יש להסתפק בחולה שא"ב סכנה שהתירו לו שבות דרפואה ע"י שינוי כפי שביאר במ"ב הא דאמר הרמ"א בסי' שכח סעיף לז דמותר לחשאב"ס לאכול ולשתות רפואה אפילו בלא שינוי, עי"ש במ"ב ס"ק קכא וביאור הלכה מהרדב"ז, והסכימו בזה גם בבית מאיר והרבה אחרונים דלא אמרו דבעי שינוי לדעת השלישית בסעיף יז אלא במלאכה דרבנן או דברים שהם כעין מלאכה, אבל לוקח רפואה שאין בה סרך מלאכה כי אם גזירת שחיקת סממנים מותר לחולה שאין בו סכנה בלא שינוי, שלא גזרו בחולה שאב"ס, וכ"כ במ"ב שם ס"ק קיח בנפל למשכב שמותר לקחת רפואה המשלשלת, ועי"ש בס"ק קמ. ולפי"ז יש לומר דכשם שהתירו בחשאב"ס לקחת הרפואה הכא נמי הותר לו עשיית הרפואה, ולא מבעיא ברפואה שא"א להכינה בע"ש אלא אפילו יכולים להכין מע"ש מ"מ כיון שעתה החולה צריך להם הותרה שבות זו.

והנה בסוגיא דחלתית שבת שם אמרי' בגמ' שרה מאי וכו' מדרבנן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ואסור אפילו בצונן ומתני' ר' יוסי היא דסבר בחמין אסור בצונן מותר, למאי עבדי ליה ליוקרא דליבא, ורש"י מפרש דלא שרו משום עובדא דחול. [עי' שבת קלח, א כע"ז תלה מאי חייב הטאת, א"ל אביי אלא מעתה תלה כוונא וכו' אלא אמר אביי מדרבנן שלא יעשה כדרך שעושה בחול, ועיין שם קמו, א לענין מגרדת בשבת וברש"י משום עובדין דחול.] אבל במאירי כתב מפני שהוא ניכר שלרפואה עושה וגזירה משום שחיקת סממנים, וכ"כ המאירי בפ"י הגמרא ששריית החלתית אין איסורה אלא שלא יעשה דרך חול ומגזירת רפואה, וכן במיוחס לר"ן כתב דאע"ג דלשתיה קא בעי ליה וכל האוכלין אוכל אדם לרפואה התם הוא דלא מינכר אבל שרייתו במים פושרין ניכר לכל דמשום רפואה קעביד ואיכא גזירת שחיקת סממנים. וכן בטור סי' שכא ושו"ע סעיף יח כתב אין שותין את החלתית לא בפושרין ולא בצונן שדרך לשרותו לרפואה, וכנראה שפירשו כן הא הא דאמרי' הכא שלא יעשו כדרך שעושה בחול. ועוד נראה דרק בתחילה בסברת אביי שהמשנה אסרה רק בפושרין ומותר בצונן משו"ה הוצרך לפרש דשריה בפושרין הוי כעובדא דחול, אבל למסקנא דאסרינן שרייה בין בפושרין ובין בצונן לא נראה לפרש דצונן יהא עובדין דחול, והוצרכו לפרש משום דהוי מעשה רפואה.

והנה מסוגיא דחלתית דמבע"ל אי מותר לשרות ונתבאר לעיל דמשום עשיית רפואה הוא, אין הכרע לספק ששאלנו אי מותר בהכנת רפואה לחולה שאב"ס, דהא לרש"י (וכן בפ"י א' בדעת הרמב"ם) מיירי במי שאינו חולה אלא שיש לו מיחוש, דהא לא התירו לשתות רק משום דהוא משקה בריאים. מיהו איכא להוכיח לדעת המ"מ שפי' דלא הותרה שתיה רק בהתחילו לפני שבת, ואיכא חשש שמא יחלה והוי כדין חולה שא"ב סכנה, גמתוך שלא התירו לשרותו אלא בשינוי בחמה יש ללמוד שלא התירו לעשות רפואה אלא בשינוי אפילו בנפל למשכב. ודוחק לחלק דשמא יחלה גריעי מחולה לפנינו. ושם קלד, א גבי אין טורפין יין ושמן, משמע דנחלקו אי בחולה התירו לטרוף (עיי"ש ברש"י ד"ה ובטלו), מיהו אפשר דהתם משום עובדין דחול וכדלעיל.

וגם להתרפאות במעשה אפילו כל דהו ודאי דלא התירו רק על ידי שינוי, וכמו שאמרו קלד, ב שאין נותנים חמין ושמן ע"ג מכה אלא נותן חוץ למכה ושותת ויורד למכה, ובתורת האדם פירש הרמב"ן שהוא מגדר שינוי, כן בדף קמז, ב שסכין וממשמשין ע"י שינוי, מיהו התם אפשר דהוא משום עובדין דחול ע"ש. ועיין שו"ע שם סעיף מב דמתעמל להזיע הוא מטעם רפואה ובמ"ב שם ס"ק קל כתב דמותר רק ע"י שינוי. ובשו"ע שכה סעיף כה שאסור ליתן על המכה אפר מקלה ע"י ישראל אלא בשינוי, ע"י פמ"ג הובא במ"ב שם. וע"י מ"ב ס"ק קב מה, חיי אדם" דאין להניח על השן נעגעליך או סובין חמין רק בשינוי. וע"ע שם סעיף מט ומ"ב ס"ק קג לעינן קריסטיר דלא התירו רק בשינוי.

ואמנם יש לבאר אמאי בלקיחת רפואה הסכימו רוב הפוסקים דמותר בלא שינוי אבל ברפואה ע"י מעשה וכן בהכנת רפואה בעי שינוי. וצריך לומר דחילוק גדול בזה. דיש באיסור רפואה שני דינים, א) לקיחת רפואה ע"י אכילה ושתיה ושם האיסור הוא ש, לא להתרפאות בשבת, ומשו"ה לא שייך בזה ענין שינוי, דהא גם כשמשנה הוא מתרפא ואיכא שבות דרפואה; אבל במרפא ע"י מעשה אסרו, מעשה רפואה", ובוה שפיר שייך להתיר ע"י שינוי, שעל ידי השינוי בטל שם המעשה בכך. ולפי"ז מסתבר למעשה דגם לעשות התרופה בשבת דנאסר שם ה, מעשה", דאין להתיר רק בשינוי, וכמבואר להדיא בדעת המ"מ דאין לשרות אלא בחמה. וכן מבואר בתורת האדם (עמ' כ מהדורת רחד"ש) דהתניא אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת ואע"פ שהטירוף הזה איסורו משבריהם הוא וכו', אבל שבות שיש בו מעשה כלומר דבר הנעשה ע"י ישראל והוא נעשה כדרכו בחול לא התירו וזהו אין טורפין יין ושמן לחולה משום דקעביד עובדין דחול, וע"כ כוונתו שמשום גזירת סממנים אסרו עיקר רפואה, ולהכין רפואה הוי מעשה שבות דרפואה ועובדין דאיסור.

ועוד נראה בענין עשיית תרופה שאין להתיר לעשות רפואה בשבת אפילו מתכוין לתענוג, אע"פ שהתירו מי דקלים לצמאו ולתענוג (משנה קט ב). וזה מוכרח מתוספות שבת יח א ד"ה, ומתרפאת", שהעמידו הא דשורין קילורין מע"ש באדם בריא ומניח לתענוג ומ"מ אסור בשבת. ומוכרח דכיון דעושה

רפואה אפילו הוא מתכוין לרפואה אסור. מיהו במשנה ברורה סי' שכא סעיף יח בבאה"ל ד"ה שדרך, לא משמע כן, שכתב שיש נפ"מ בשריית חלתית דאם מטעם רפואה יהא מותר לשרותו לשתיה בעלמא, אבל מטעם עובדין דחול יהא אסור. אבל מסתבר כמו שכתבנו דלענין תכנת רפואה אין שייך היתר דכוונה לתענוג.

האם מותר לקיחת רפואה בשינוי

לפי מה שנתבאר למעלה דענין שינוי שייך רק לענין מעשה רפואה או תכנת רפואה, דע"י שינוי נופל בזה שם מעשה, אבל בלקיחת רפואה ע"י אכילה ושתיה שהאיסור הוא להתרפאות אסור אפילו בשינוי דסוכ"ס הוא עושה שבות רפואה, לפי"ז נמצאנו למדין שאין להתיר לבריא החושש לקחת תרופות בשינוי. (וזה קצת מוכח מדעת הראשונים דבחושש לא הותר שבות אפילו ע"י שינוי דרק בחולה שאב"ס התירו ע"י שינוי, ולפי"ז אין מקום לחלק לומר דאעפ"כ יהא מותר לקיחת רפואה ע"י שינוי).

ובהגהות המהרש"ם לארחות חיים הל' חוה"מ סי' תקלב אות ג דלמאי דאיתא בסוטה יח א דאם השקו סוטה בסיב או בשפופרת אין דרך שתיה בכך, יהא מקום להתיר רפואה בשבת כגון שיכרוך התרופה בנייר ובשפופרת. ולפי מה שכתבנו אין זה מוכרע. וגם הלום ראיתי בציץ אליעזר ח"ח פט"ו אות ו שסייע לדבריו מהלבוש שכתב הטעם דמותר להקיא אוכלין בשבת ביד משום שהוי שינוי ומוכח כמהרש"ם דלקיחת רפואה ע"י שינוי מותר. ולפי"מ שכתבנו אין הנידון ראיה, דהלבוש קאי במעשה רפואה בזה מועיל שינוי מה שאין מוכרח בלקיחת רפואה שיהא ראיה מזה להתיר.

ואם יש לדון הוא בהא דשבת קח ב גבי שורין קילורין מע"ש ונותנם בשבת, דכתב רש"י דלדידיה כיון דאצרכיה לשרותה מע"ש איכא היכרא וליכא למיגזר והרואים יאמרו דרחיצה בעלמא הוא, ומשמע דמועיל היכרא לענין גזירת שחיקת סממנים. ואף דבדין אוכלין שלוקח אדם לרפואה א"צ היכרא, וצריך לומר דסבירי ליה לרש"י דלא אמרו היתר אם לרואים לא מוכתא שהוא לרפואה, אלא במידי שהוא מאכל מצד עצמו, והרואים סוברים דלאכילה בעלמא קמכוין או במים דאמרי להקר קבעי, אבל דבר שעיקרו רפואה כמו קילורין, וכן במצטיקי בתוספתא דשבת פ"ח דאף דהרואים יאמרו דלריח הפה קנקיט מ"מ אסור לו עצמו לרפואה, ואין להתיר בסברא דהרואים יטעו לומר דהיתרא קעביד אלא בעי היכרא מצד עצמו, ומשו"ה בקילורין דעיקרם לרפואה אע"פ שהרואים יטעו לומר דהיתרא קעביד והוא לרחיצה קמכוין מ"מ בעי היכרא. ולפי זה יש לדון להתיר להמיס גלולות או תרופות בערב שבת ולשתותם בשבת, דלגבי דידיה איכא היתרא דאצרכיה לשרותה מע"ש והרואים יאמרו לשתיה בעלמא קמכוין.

ברם אף שכתבנו דלדעת רש"י משמע דמותר לעשות היכרא לעצמו במקום שאין חשש שמא יטעו הרואים (ולפי תוספות יח א אין כאן ענין היכרא כלל, אבל כיון שברש"י מפורשים הדרכים להיתר יש לקבוע כאן להלכה), מכל מקום נראה דבשבת עצמה אסור לערבבה במאכל ומשקה ולהתירם מצד כל האוכלין אדם אוכל וכו'. דפשוט הוא דלא התירו רק באוכלין שעצם אכילתן הוא רפואה לאדם דמ"מ המעשה שלו הוי מעשה אכילה ולא רפואה, וגם לא מוכחא מילתא, וכן בחומץ (שבת קט א) דאע"פ דאסור לגמע החומץ מ"מ מטבל מותר דכך דרך האוכלים לטבל בחומץ, אבל שריית רפואה בתוך מאכל אע"ג דמתערב ואינו ניכר, מ"מ שם רפואה עליה, וכבר כתבנו שאין לעשות רפואה בשבת, ואף אם נאמר דאינו זקוק להכין רפואות אלא לערבן כדי שלא יבואו הרואים לטעות שיאמרו דלשתיה קמכוין, מכל מקום כאן שודאי שם רפואה על התערובת ובעיקרו לרפואה אע"ג דאין חשש הרואים לא הותר בלא היכרא.

והשתא חזינא בשם שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב סי' פו דלא התיר לערב רפואה במשקין או אוכלין, וזה כמו שכתבנו, שרפואה המעורבת באוכלין שם רפואה על הכל, ולא התירו אלא באוכלין עצמן שהן רפואה, מיהו מע"ש דהוי היכרא ואין גזירת הרואים בזה מותר. וב"שערים מצויינים בהלכה" סי' צא אות ב כתב דמותר לערב רפואה במאכל בריאים אפילו בשבת, וזה צ"ע. ועי' גם בספר „ואז נדברו" ח"א סי' לג. ובהגהת מהרש"ם כתב דשתיית מים המיוחדים לרפואה מעורב בחלב וכדומה אסור. (ועי' מגנת שבת סי' צא סקל"ז לענין שינוי). מיהו שתיית סודה עם חלב לצרידות הגרון וכדומה נראה דהוה מאכל בריאים ומותר. ועי' גם באר משה ח"א סי' לג אות ה.

ובעיקר הסברא דהיכרא לעשות מערב שבת, נראה שאין זה גדר מצד השינוי, אלא מכיון שלא הותר לעשות כן בשבת יש לו היכרא, ולכן אם הביאו לו קילורין שרויין על ידי אחר או מוכנים מתחילת השבוע אפילו דרכו להכין כן תמיד לזמן מרובה מ"מ יהא מותר אע"פ שאין בזה שינוי ממנהגו, דמטעם היכרא נגעו בו. וחזינא ב"ש, שמירת שבת כהלכתה" פל"ד אות כז שכתב ששורה הקילורין מע"ש הוי ענין שינוי, ומתוך כך כתב להלכה שברגיל כך גם בימי החול לערבו במשקה ליכא בזה שינוי לגביה ואסור לשתותו בשבת גם אם הכין את הכל מע"ש, וזה תמוה דענין ההיכרא הוא מה שלא התירו לו לשרותן בשבת. ותו דאם מצד „שינוי" קאתינן, הא כתבנו למעלה דלענין אכילת או לקחת רפואה אין מועיל שינוי, וע"כ דהוא מטעם היכרא דלא התירו לו לעשות כן בשבת.

בסיכום: א) אין להכין תרופות בשבת אפילו לחולה הנופל למשכב, ואפילו אין בהם שום איסורים אחרים. ולכן יש להכין כל צרכי הרפואות מערב שבת, ויש להמיס גבישי בור להכין מי-בור לעינים, או מי-חמצן לגרגר בהם הגרון, ומי-פה לרפואת שינים, וכן מי-מלח ובורית נימוחה וכדומה למעיים,

וגרגירי קאלי כדי להכין מי קאלי רק מערב שבת. מי־פה שאינם אלא לנקיו ולריית הפה מותר להכניס בשבת.

(ב) שכחו להכניס מערב שבת, מותר להכניס לחולה שנפל למשכב א כואב לו כל גופו בשינוי שלא כדרך שהוא עושה בחול.

(ג) בריא המתחזק אסור לו לקחת רפואות וגלולות אפילו אם יעשה כ בשינוי, אבל מותר לו לערב מערב שבת בתוך אוכלים ומשקין כדי לקחת בשבת, אבל אסור לו לערבן בשבת; עבר ועירבן נראה שאסור לקחתן.